

DIJANA MIKŠIĆ

FILOZOFSKI FAKULTET U ZAGREBU

Gorak okus duše
Fede Šehovića:
funkcija pjesničke zbirke
iz romana
u kontekstu
intertekstualnih relacija

Hrvatski novopovijesni roman Feđe Šehovića *Gorak okus duše* (1983) temelji se na poznatoj konvenciji pronađenoga rukopisa. Ovaj je rad usmjeren na malu zbirku pjesama svećenika Vicka, protagonista narativnoga dijela romana. Zbirka predstavlja dio fiktivne rukopisne građe na kojoj se temelji fabula, a pridodana je kao završno (deveto) poglavlje romana.

Svrha je rada utvrditi funkciju navedene pjesničke zbirke u kontekstu intertekstualnih relacija (aluzija i citata), kako na unutarnjoj razini (prema proznomu dijelu romana), tako i na vanjskoj razini (prema tekstovima književne tradicije). Uzevši u obzir podjelu citata prema D. Oraić Tolić, zbirka predstavlja primjer vakantnoga citata zato što ne korespondira sa zbiljskim materijalom na koji se poziva. Intertekstualne relacije međutim potvrđuju nemogućnost književne proizvodnje *ex nihilo* i upitnost termina vakantni citat. Iznena problematika povezana je i s postmodernističkim premještanjem naglaska sa suodnosa zbilja – tekst na suodnos tekst – tekst.

Ključne riječi: citatnost, hrvatski novopovijesni roman, intertekstualnost, Feđa Šehović.

Uvod

Pod intertekstualnošću Julia Kristeva, autorica ovoga termina, podrazumijeva „transpoziciju jednog ili nekoliko sustava znakova u neki drugi sustav“, pri čemu redovito dolazi do redistribucije značenja, tj. do nove artikulacije. Kako se pojam *intertekstualnost* nerijetko miješa s proučavanjem izvora, Kristeva ipak preferira naziv *transpozicija* jer on naglašava prijelaz iz sustava u sustav.¹ Za Barthesa „intertekstualno u svakom tekstu je sadržano, budući da je ono samo međutekstovlje nekoga drugog teksta, te se ne smije pobrkati s nekim podrijetlom teksta: pokušati naći izvore, utjecaje nekog djela znači upasti u klopku mita podrijetla“.² Tako shvaćena intertekstualnost opće je svojstvo svakoga teksta. Ako su dakle sva djela intertekstualna, ne postoje ona koja su „intertekstualnija“ od drugih. Čim je nešto tekst, istodobno je i intertekst jer se nalazi u spletu drugih tekstova. Razliku predstavlja jedino činjenica da neka djela svojstvo intertekstualnosti eksplicitno pokazuju dakle naglašavaju odnos prema drugim tekstovima, najčešće pomoću citata. Citatnost, naglašava Vladimir Biti, ulazi

¹ Vidi: Julia Kristeva, *Revolution in Poetic Language*, translated by Margaret Waller (New York: Columbia University Press, 1984), 59–60.

² Roland Barthes, „Od djela do teksta“, u: *Suvremene književne teorije*, ur. Miroslav Beker (Zagreb: Matica hrvatska, 1999), 205.

u suvremenu teorijsku raspravu usporedno sa zapadnoeuropskom recepcijom Bahtina početkom 70-ih godina. Bahtin se zanima za „tuđu riječ, dijalošku riječ, dvoglasje, raznorječje, slobodan neupravan govor, parodiju, fenomene karnevalskog“. ³ Valja napomenuti kako je citatnost samo jedan vid intertekstualnosti. Dubravka Oraić Tolić, koja se iscrpno bavila ovom problematikom, citatnost vidi kao eksplicitnu intertekstualnost gdje je citatna relacija postala dominantom nekoga teksta, autorskoga idiolektu, umjetničkoga žanra, stila ili kulture u cjelini. Tako je za nju citatnost mnogo uži, određeniji, a time i egzaktniji pojam od intertekstualnosti. Kod citatnosti riječ je o javnome ili skrivenome podudaranju između fenoteksta (vlastitoga teksta, teksta koji citira) i genoteksta (predteksta, teksta iz kojega je citat preuzet). Znakovi vanjske signalizacije (navodni znakovi, drugi tip slova, točnije podaci o genotekstu iz kojega citat potječe...) nisu nužni da bi se govorilo o citatnoj relaciji. ⁴

Svrha je ovoga rada osvijetliti određene intertekstualne odnose u pjesničkoj zbirci koja je sastavni dio novopovijesnoga romana Feđe Šehovića *Gorak okus duše* (1983).

U pojedinim će slučajevima biti riječ o citatnosti, a u nekima samo o intertekstualnim aluzijama – praznoj implicitnoj intertekstualnoj vezi u kojoj ne postoji zajednički tekst (intertekst, citat).

Ovaj roman, kojemu je radnja smještena u Dubrovnik 16. stoljeća, prati sudbinu fra Vincenca i njegova nećaka Vicka. Kako navodi Autor, potpisnik predgovora, pisan je na temelju rukopisne građe. Autorovu je pozornost privuklo ime sela Bezbozi, a u potrazi za objašnjenjem imena sela oslanja se na različite tekstove i kazivanja. Najzanimljivijim i najopširnijim učinio mu se rukopis fra Mavra S. iz 1620. godine. Prema kraju romana naglašena je sve veća suprotnost u razmišljanjima ujaka i nećaka. Dok je Vincenzo poprilično krut u svojim kršćanskim svjetonazorima, mladi idealist Vicko ne kategorizira, ne radi oštre rezove među ljudima i pojavama. Vicko je od samoga početka predstavljen kao pjesnička duša. Njegovo zanimanje za svjetovne pjesnike i udaljavanje od religiozne tematike ishodište je njegove nesretne sudbine – osude i izopćenja iz crkvene zajednice.

Početni dio rada usmjerit će se na funkciju citata kao mota, a cilj je drugoga, središnjega dijela, izdvojiti neka intertekstualna mjesta Vickove pjesničke zbirke. Ta zbirka pjesama, predstavljena kao dodatak tkivu romana, posjeduje određenu samostalnost, ali se zbirka i dijaloški odnosi prema ostatku teksta, kao i prema nekim vanjskim tekstovima.

³ Vidi: Vladimir Biti, *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije* (Zagreb: Matica hrvatska, 2000), 39.

⁴ Vidi: Dubravka Oraić Tolić, *Teorija citatnosti* (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1990), 9–18.

Citat kao moto

Pod motom (tal. *motto* – riječ, izreka) najčešće podrazumijevamo „natpis u stihu ili prozi ispred teksta, obično iza naslova djela ili nekog njegovog dijela, koji služi kao nagovještaj smisla ili svrhe teksta na koji se odnosi. Najčešće sadrži kratku, sažetu misao ili kraći navod iz nekog poznatog književnoga ili znanstvenoga djela“.⁵

Šehović kao moto uzima stihove iz *Pjesme o darovima* Jorge Luisa Borgesa donoseći originalne stihove, ali i hrvatski prijevod nepoznata izvora:

Koji od dvojice nas piše ovu poemu
Iz zajedničkog ja, a jedne sjene samo?
Čemu je važna riječ kojom ime moje znamo
kad nedjeljiva i jedna znači anatemu?

Ova Borgesova strofa, između ostaloga, tematizira problem autorstva. U tome smislu treba napomenuti kako je jedno vrijeme svoje novopovijesne romane (isprva i ovaj) Šehović pisao pod pseudonimom Raul Mitrovich, prema savjetima urednika u hrvatskome izdavaštvu, vjerojatno zbog društvenih (ne)prilika. Istodobno se „na taj način (postmodernistički) poigrao s pitanjem autorstva te odnosom fikcije i fakcije“.⁶ U predgovoru romana čitatelju se predstavlja fantomski Autor tvrdeći kako tekst nije „originalan“, već je napisan na temelju pronađene rukopisne građe. Naravno, konvencija pronađenoga rukopisa nije nikakva novost u obradi teme. Napomenom da je Autor samo priređivač pronađenoga rukopisa, samo posrednik u prenošenju priče, a ne i njezin tvorac. Djelo je postavljeno i u autoreferencijalan okvir. Čitatelju se unaprijed osigurava kontekst čitanja, a naglašena je i veza s drugim tekstovima – tekst se ne oslanja izravno na zbilju, već na ono što o toj zbilji kažu drugi tekstovi. „I ništa drugo ne postoji, niti svijet, niti zbilja, niti identitet – sve je to produkcija. Ne postoji događaj niti postoji historija: postoji tekst i postoji historiografija.“⁷ Uzevši u obzir to da je svaki tekst intertekst jer sadrži tragove drugih tekstova, jedino na što se tekst može osloniti jesu drugi tekstovi.

Izdvojeni Borgesovi stihovi i Šehovićev roman postavljaju možda i sljedeće pitanje: Tko je taj koji sebe može prozvati autorom nekoga teksta, njegovim originalnim tvorcem? Borgesovim stihovima Šehović kao da priziva i poznati Barthesov esej o smrti autora. Barthes smatra kako ne bi trebalo upotrebljavati termin autor u smislu u kojem se on nekada primjenjivao – kao netko tko prethodi knjizi, kao otac djetetu. Bolje je govoriti o „skriptoru“ koji je rođen u isto vrijeme kada i tekst. Uvjeren je

⁵ Milivoj Solar, *Književni leksikon* (Zagreb: Matica hrvatska, 2007), s. v. „moto“.

⁶ Krešimir Nemeč, *Povijest hrvatskoga romana od 1945. do 2000.* (Zagreb: Školska knjiga, 2003), 281.

⁷ Andrea Zlatar, *Istinito, lažno, izmišljeno: Ogleđi o fikcionalnosti* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1989), 112.

kako ne postoji originalno pisanje jer „tekst je multidimenzionalan prostor na kojem se raznovrsnost pisanja, od kojih ni jedno nije izvorno, miješa i sukobljava. Tekst je tkivo citata izvedenih iz neizmjernog broja središta kulture“.⁸

Zanimljivo je da izvorni tekst i hrvatski prijevod Borgesovih stihova koji Šehović koristi sadrže riječ *anatema*, dok je neki drugi prijevodi (npr. onaj Tonka Maroevića)⁹ ne naglašavaju. Šehović se zasigurno ne služi slučajno prijevodom koji zadržava izvornu riječ *anatema*. Upravo je ona značajna za tematsko-idejnu razinu romana. Podrijetlo joj je u grčkome izrazu *anathema*, što u izvornome smislu označava zavjetni prinos, a potom i prokletstvo i isključenost iz vjerničke zajednice, izopćenje.¹⁰ Vicko naime zbog svojih bogohulnih pjesama, kako to tvrde crkveni velikodostojanstvenici, predstavlja takvu vrstu izopćenika iz zajednice vjernika. Tako se ovu riječ može promatrati i kao prolog, kao najavu onoga što će uslijediti.

Intertekstualnost „djela u djelu“

Mala zbirka Vickovih pjesama funkcionira kao dodatak ispriповijedanoj kronici, poput segmenta koji posjeduje samostalnost unutar samoga romana. Te su pjesme, kako navodi Autor u fusnoti 9. poglavlja, „nastale u posljednjem desetljeću Vickova života, a tiskane su u slobodnom prijevodu s latinskoga. U nedostatku naslova, označene su rimskim brojevima X–XXV, a pisac romana dodao ih je kao posljednju (IX) glavu“.¹¹

Oslonivši se na definicije i podjele citata što ih donosi Dubravka Oraić Tolić,¹² Irena Lukšić u pogovoru romana *Gorak okus duše* ističe kako „pripovjedač (skriptor!) ove pjesme predstavlja kao realne izvore svojega teksta, a zapravo su autorska mistifikacija. Tako postignuta citatnost je prazna [podcrtala D. M.], jer ne korespondira sa zbiljskim materijalima iz kulturnoga prostora na koji se poziva“.¹³

Dubravka Oraić Tolić navodi kako je glavna značajka praznih (vakantnih) citata da oni ogoljuju i tako razotkrivaju kategorijalni citatni trokut (citat – vlastiti tekst – tuđi tekst, tj. citat – fenotekst – genotekst), samu relaciju podudaranja koja je za citatnu intertekstualnost bitna. Prema tome, vakantni citati govore da u sferi

⁸ Roland Barthes, „Smrt autora“, u: *Suvremene književne teorije*, ur. Miroslav Beker (Zagreb: Matica hrvatska, 1999), 201.

⁹ “Od te dvojice sada pisac tko je / Što zbirnog jastva ispisuje rime, / I skupnog mraka? Što mi znači ime / Kad cjelina i jedno ne postoje?” Jorge Luis Borges, *Pjesnička antologija 1923–1977*, preveo Tonko Maroević (Zagreb: Zagrebačka naklada, 2001), 25.

¹⁰ Prema: *Enciklopedijski teološki rječnik* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2009), s. v. „anatema“.

¹¹ Feđa Šehović, *Gorak okus duše* (Zagreb: Školska knjiga, 1996), 146.

¹² Vidi: Dubravka Oraić Tolić, *Teorija citatnosti* (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1990), 15–31.

¹³ Irena Lukšić, Pogovor romanu Feđe Šehovića *Gorak okus duše* (Zagreb: Školska knjiga, 1996), 170.

intertekstualnosti vlastiti tekst može početi i bez tuđega predteksta, kao da prethodna kultura za novi tekst nije važna. Tako su vakantni citati najradikalniji oblik intertekstualne kreacije *ex nihilo*.¹⁴

Iako je Vickova zbirka pjesama na prvi pogled zaista školski primjer vakantnih citata, s obzirom na to da je riječ o onome što je autor izmislio pa se, prema tome, ne oslanjaju na neki stvarni tekst dosadašnjega književnog sustava, pažljivijim iščitavanjem dolazi se do snažnih intertekstualnih referenci.

Što se tiče aluzija pjesama iz zbirke na prozni dio ovoga romana, mogu se istaknuti sljedeće poveznice:

Prva Vickova pjesma referira se na scenu Vincenzove posjete padreu Josipu. Njegov gubitak vjere u ljude isprva je potpuno neshvatljiv Vincenzu, ali pred kraj života i on gubi nadu. I Vicku je iskustvo robovanja pobudilo sumnju u sve, obuzeo ga je osjećaj beznadnosti koji ga više nije napuštao.

Četvrta pjesma polemizira s Vincenzovim stavovima o jedinstvenome mišljenju. Nasuprot njemu, Vicko ističe težnju da se prelaze granice i putuje što je i jedan od dominantnih motiva ovoga romana.

Rekvijemska atmosfera prožima petu pjesmu: odnosi se na Vincenza kao „posljednjeg borca vojske čovječanstva“¹⁵, a uklapa se u epizodu njegove smrti. Govoreći o „vremenu prizemljivanja“¹⁶, dvanaesta se pjesma odnosi na trenutak Vickova odustajanja od onih ideala koje je u njega dugo usađivao ujak.

Dvadeset i druga pjesma zbirke aludira na Vickov razgovor s pjesnikom Ivanom Gučetićem o vladavini osrednjosti i onima koji se u takve kalupe ne uklapaju.

Posljednja, dvadeset i peta pjesma, mogla bi funkcionirati kao Vickovo oproštajno pismo u kojemu traži oprost od Boga za samoubojstvo koje će počiniti.

Nastavak je ovoga rada usredotočen na dijaloški odnos pjesama Vickove zbirke s vanjskim tekstovima, dakle tekstovima drugih pisaca.

Petnaesta Vickova pjesma može se promatrati i kao ostvarenje dijaloškoga odnosa s *Odom Dubrovniku*¹⁷, pjesmom čiji je autor prvi hrvatski *poeta laureatus*, humanist Ilija Crijević. Oda predstavlja pjesnički oblik kojim se izražava javna hvala, a prevladavaju uzvišeni osjećaji i svečano raspoloženje. Prvi stihovi Crijevićeve ode¹⁸

¹⁴ Vidi: Dubravka Oraić Tolić, *Teorija citatnosti* (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1990), 18–19.

¹⁵ Feđa Šehović, *Gorak okus duše* (Zagreb: Školska knjiga, 1996), 148.

¹⁶ Feđa Šehović, *Gorak okus duše* (Zagreb: Školska knjiga, 1996), 150.

¹⁷ Ovu intertekstualnu relaciju spominje Irena Lukšić u pogovoru romanu.

¹⁸ Tekst ode vidi u: Ilija Crijević, "Oda Dubrovniku", u: *Hrvatski latinisti* (knjiga 2, PSHK), ur. V. Gortan i V. Vratović (Zagreb: Matica hrvatska, 1969), 384.

gotovo patetično hvale Dubrovnik. Uzvišena atmosfera prekida se u trećoj strofi kada lirski subjekt iznosi elemente koji se mogu povezati s Crijevićevim životom – nezadovoljstvo položajem vojnoga zapovjednika u stonskoj tvrđavi. Ovakva promjena raspoloženja, prekidanje svečanoga tona, poprilično je neuobičajena za odu. Vickova petnaesta pjesma naglašava zatvorenost Dubrovnika, bezizlaznost za one koje guše uski horizonti i moć gluposti. Stvarne zidine i tvrđave od kamena iz Crijevićeve ode postaju u Vickovoj pjesmi zidine mraka i tvrđe gluposti te time dočaravaju položaj pojedinca koji ne želi pristati na prosječnost i kompromise. Vicko je takav pojedinac – ne pristaje na dogovorene poetske teme i načine pisanja. Iako svećenik, zaokupljen je svjetovnim, a pravila i prosječnost ga guše. Vidljivo je kako je Vickov odnos prema Dubrovniku u suprotnosti s Crijevićevom prezentacijom Dubrovnika, a istovjetan Crijevićevu odnosu prema Stonu. Crijevićev Ston i Vickov Dubrovnik obilježeni su zatvorenošću i bezizlaznošću.

Samo oćajanje, strava noć,
obuzetost nećim i gorak okus duše.
Iz ovog grada nema izlaza,
ovaj grad je ko prokleta avlija.
Opasan visokim zidinama mraka,
snažnim tvrđama moćne gluposti
i oštrim bodljama uskog horizonta.
Znanje traži izlaz, al ono je zaludu.¹⁹

Šehović nigdje ne spominje Crijevića i njegovu odu, a ipak čitatelju upućenom u razdoblje humanizma u Dubrovniku, ne može (ili ipak može) promaknuti ova asocijacija. Ovakva je intertekstualna veza svedena na aluziju i time predana u ruke širini i dubini čitateljeve književne naobrazbe i interesa. To ne znači da je nemoguće ili manje značajno čitanje bez ove asocijativne relacije. Riječ je samo o čitanju pri kojemu smo svjesni kako svaki književni tekst stoji u nekome odnosu prema književnomu sustavu kojemu pripada. Tako se Vickova pjesma ironijski oslanja na onaj prvi, patetični dio Crijevićeve ode, a približava osuđujućemu tonu drugoga dijela. Na ovaj se način postigao dijaloški odnos među pjesmama – jedna osvjetljava drugu.

Stih „ovaj grad je ko prokleta avlija“²⁰ nedvojbeno odvodi do Andrićeve *Proklete avlije*. Iako ni ovdje nije prisutna vanjska signalizacija, izraz „prokleta avlija“ jedan će veći broj čitatelja prepoznati kao naslov istoimenoga poznatog djela, čak i ukoliko se ne sjetе (odmah) njegova autora. Andrićeva *prokleta avlija* odnosi se na

¹⁹ Feđa Šehović, *Gorak okus duše* (Zagreb: Školska knjiga, 1996), 151.

²⁰ Feđa Šehović, *Gorak okus duše* (Zagreb: Školska knjiga, 1996), 151.

poznati carigradski zatvor u koji su smješteni oni koji su skrenuli s puta pravde, ali i nevini. Šire gledajući, Andrić je ispričovijedao kraći roman o totalitarističkim sustavima te dao kritiku takva oblika vlasti. Avlijom vlada nemilosrdni upravitelj Karađoz. Značajan je lik Ćamil. On dospijeva u ovaj zatvor jer su predstavnici vlasti sumnjali kako ovaj mladić ima namjeru pobuniti se protiv vlade. Zapravo nisu shvatili (nisu mogli/htjeli shvatiti) da je riječ samo o njegovoj velikoj želji za učenjem, znanošću i širenjem horizonata. Izgleda da su za strukturu vlasti uvijek najsumnjiviji i najopasniji oni koji mnogo čitaju, misle i istražuju. Strpan između carigradskih zidina, Ćamil je zatvoren i između duhovnih zidina. Tako je prikazan položaj intelektualca u društvu koje ne pristaje na posebnost i izdvajanje.

Vickov je položaj sličan Ćamilovu. Njegova je poezija prozvana demonskom jer se u njoj, kako kaže biskupski ordinarijat, „omalovažavaju osnovni temelji Kristove nauke; u njoj nema Božje nade ni ufanja, nego je sve prepušteno demonskoj sili koja vlada na zemlji“.²¹ Vickove su pjesme postale najčvršći dokaz njegove krivnje; optužen je za antikršćanske i heretičke poglede. Ovakvo iščitavanje poezije znači stavljati naglasak na sve druge funkcije jezika (Jakobson) osim na poetsku funkciju koja je u osnovi literarnosti. Vicko je osuđen na pritvor, a pjesme su mu oduzeli. Savjetovano mu je da se odrekne svećeničkoga poziva i prepusti službi koja bi bolje odgovarala njegovu slobodnom duhu. I Ćamil i Vicko kažnjeni su zato što drukčije razmišljaju i zato što se ne daju smjestiti u zadane kalupe. Njihova različitost i izdvajanje iz mase predstavljaju opasnost za određeni poredak. Riječ je o osuđenima bez krivice. Osudila ih je njihova vjera u slobodu mišljenja, govorenja, pisanja...

Upravo bi se XV. pjesma mogla smatrati centralnom pjesmom Vickova opusa. Uz snažne aluzije na neka druga djela, ta je pjesma i nositeljica naslova Šehovićeve romana. Time joj je priskrbljen položaj značenjske jezgre ne samo Vickove zbirke, već i djela u cijelosti.

Može li se nakon Baudelairea upotrijebiti izraz „cvjetovi zla“, a da se ne pomisli na njegovu zbirku pjesama?

U vrtu duha samo gnjev raste
ko žilavi korov buja i cvjeta u sivo.
Svud okolo su sivi cvjetovi zla.²²

Koristeći taj izraz kao dio Vickova stiha, Šehović dodatno podcrtava ne samo Vickov pesimističan svjetonazor već i položaj njegovih pjesama u javnosti. Poznata je sudbina Baudelaireove zbirke *Cvjetovi zla* iz 1857. godine: osuđena je. I crkvena je vlast osudi-

²¹ Feda Šehović, *Gorak okus duše* (Zagreb: Školska knjiga, 1996), 140.

²² *ibid.*, 151.

la Vicka zbog zbirke: jedan svećenik ne bi trebao pisati o razočaranosti, bezizlaznosti, rezignaciji i očajanju.

Posljednja (XXV) pjesma ciklusa u svome završnom dijelu priziva Danteov *Pakao*: „jer ja sam prognao sebe iz predvorja pakla/u njegov najstrašnji krug“²³. Prema Danteu, u predvorju pakla borave mlitavci i kukavice, a u najstrašnijemu (devetom) krugu muče se izdajice. Kao najgori među njima obilježeni su izdajice dobročinitelja – Juda, Brut i Kasije. Dalo bi se naslutiti kako ovom analogijom Šehović Vicka vodi od položaja „mlitavca“, onoga čije mišljenje i ponašanje u početku još nije jasno određeno, do javnoga položaja izdajice Jude s obzirom na to da je izdao/zaboravio/prezreo onaj način života koji su u njega usađivali njegovi dobročinitelji (majka, otac, ujak, Crkva). Očito je da pisac ukazuje na gorku sudbinu onih koji drugačije misle, osjećaju, postupaju: zajednica užih svjetonazora redovito će ih izopćiti na određen način.

Intertekstualnih je žarišta mnogo više nego što je to pokazano ovim radom. U većini slučajeva pozornost je usredotočena na one koje bi bile zamjetljive prosječnome čitatelju, u smislu poznavanja područja književnosti na razini opće kulture. Andrićeva *Prokleta avlija*, Danteova *Božanstvena komedija* i Baudelaireovi *Cvjetovi zla* predstavljaju stalna mjesta školskoga gradiva. Jedino odnos s Crijevićevom Odom Dubrovniku zahtijeva istančanije zanimanje za književnost.

Očito je koliko je djelatnost čitanja, koja je dugo bila zapostavljena, važna za tekstualnu praksu. Značenje se ne može tek ugraditi u tekst u procesu pisanja. Ono nastaje za vrijeme čitanja i ovisi o brojnim karakteristikama čitatelja. Šehović je mogao imati pred očima idealnoga čitatelja, ali ta zamisao u čitateljskoj praksi ne znači puno. Barthes naglašava kako jedinstvo teksta ne leži u njegovu porijeklu, nego u njegovu odredištu, čitatelju: „čitatelj je prostor na kojemu su svi citati koji čine pisanje zapisani“.²⁴

Teoretičar Renate Lachmann upravo intertekstualnost vidi kao konstituciju smisla:

Budući da se konstitucija smisla teksta može izgraditi tek u odnosu na tuđi tekst, ona gubi svoj statički karakter i može se zamisliti kao proces. To znači da se sam tekst konstituira intertekstualnim procesom, koji apsorbira i prerađuje misaone obrasce drugih tekstova, omogućujući komunikaciju koja nikada ne zahtijeva jednosmislenu suglasnost.²⁵

U tekstovima, koji ne ističu jasno intertekstualne veze (ime i prezime au-

²³ *ibid.*, 156.

²⁴ Roland Barthes, „Smrt autora“, u: *Suvremene književne teorije*, ur. Miroslav Beker (Zagreb: Matica hrvatska, 1999), 201.

²⁵ Renate Lachmann, „Intertekstualnost kao konstitucija smisla“, u: *Intertekstualnost i intermedijalnost*, ur. Zvonko Maković i dr. (Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, 1988), 79

tora, naziv djela), primjer je i ovo Šehovićevo djelo. Određena će skupina čitatelja ipak uspostaviti neke intertekstualne točke. Takvi čitatelji pokazuju kako je čitanje složen proces u kojemu je nemoguće čitati samo jedan tekst. Čitajući jedan, prizivamo mnoge. Tekstovi odražavaju sebe, ali i druge, pokazujući time da su i pisanje i čitanje djelatnosti u kojima je nemoguće okrenuti glavu od dosadašnje kulture.

Fiktivna zbirka pjesama svećenika Vicka predstavljena je kao iskaz svjedoka događaja o kojima se govori u narativnome dijelu romana. Time joj je dodijeljena uloga uvjeravatelja u autentičnost napisanoga. Ona funkcionira kao primjer fakcionalizacije fikcije zato što jedan fiktivni tekst pridonosi istinitosti drugoga fiktivnog teksta. Suodnos zbilja – tekst zamijenjen je suodnosom tekst – tekst, kako na unutar-njoj razini romana (odnos pjesničke zbirke i proznoga dijela), tako i na vanjskoj razini (odnos pjesničke zbirke i nekih istaknutih književnih tekstova zapadne kulture). Zato se Vickova pjesnička zbirka može sagledati u kontekstu postmoderne vizure: svaki se tekst određuje samo prema drugim tekstovima i zato je recipijent uvijek razapet u intertekstualnoj mreži.

Uzevši u obzir odabrane primjere intertekstualnih relacija, može se zaključiti kako termin *vakantni (prazni) citat* lakše funkcionira u teorijskome nego u praktičnome okruženju. U književnoj praksi nemoguće je postići stvaranje *ex nihilo*. Vickova pjesnička zbirka, najavljena kao autorska mistifikacija bez oslonca u drugim tekstovima, zapravo pokazuje niz intertekstualnih spojnica koje predstavljaju snažan element

Literatura

Barthes, Roland. „Od djela do teksta“. U: *Suvremene književne teorije*, ur. Miroslav Beker, 202–207. Zagreb: Matica hrvatska, 1999.

Barthes, Roland. „Smrt autora“. U: *Suvremene književne teorije*, ur. Miroslav Beker, 197–201. Zagreb: Matica hrvatska, 1999.

Biti, Vladimir. *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska, 2000.

Borges, Jorge Luis. *Pjesnička antologija 1923–1977*, prev. Tonko Maroević, Zagreb: Zagrebačka naklada, 2001.

Crijević, Ilija. „Oda Dubrovniku“. U: *Hrvatski latinisti* (PSHK, knjiga 2), ur. V. Gortan i V. Vratović, str. 384. Zagreb: Matica hrvatska, 1969.

Enciklopedijski teološki rječnik. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2009.

Kristeva, Julia. *Revolution in Poetic Language* (translated by Margaret Waller). New York: Columbia University Press, 1984.

Lachmann, Renate. „Intertekstualnost kao konstitucija smisla“. U: *Intertekstualnost i intermedijalnost*, ur. Zvonko Maković i dr., 75–108. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, 1988.

Lukšić, Irena. Pogovor romanu Feđe Šehovića *Gorak okus duše*. Zagreb: Školska knjiga, 1996.

Nemec, Krešimir. *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000*. Zagreb: Školska knjiga, 2003.

Oraić Tolić, Dubravka. *Teorija citatnosti*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1990.

Solar, Milivoj. *Književni leksikon*. Zagreb: Matica hrvatska, 2007.

Šehović, Feđa. *Gorak okus duše*. Zagreb: Školska knjiga, 1996.

Zlatar, Andrea. *Istinito, lažno, izmišljeno: Ogledi o fikcionalnosti*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1989.